

TÜRK DOKUMA SANATINDA SÖZLÜK DENEMESİ: AKSARAY-TAŞPINAR HALILARI SÖZLÜĞÜ ÖRNEĞİ-

Kudret Safa GÜMÜŞ- Deniz GÜMÜŞ-

ÖZ

Günümüzde Türk el sanatlarından biri olan Dokuma sanatı, önem arz eden bir bilim dalı olmasına rağmen bu alan üzerinde yapılmış kapsamlı bir sözlük bulunmadığı görülmektedir. Yöre bazında oluşturulan sözlüklerin daha sonra ortak bir terim sözlüğü haline getirilmesi, dokuma sanatına fayda sağlayacaktır. Türk dokuma sanatında bulunan bu eksikliği gidermek için araştırmacıların amacı, Anadolu'yu bir bütün olarak ele alıp mükemmel bir dokuma sözlüğü oluşturmaktır; ancak Anadolu topraklarındaki dokuma merkezlerini araştırmak ve ortak bir sonuca ulaşmak çok uzun bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu nedenle bu çalışma ile küçük sözlük denemelerinden yola çıkarak bütüne ulaşmanın doğru olacağı kanaatindeyiz. Bu alanda yapılacak çalışmaların alan araştırmasıyla tespiti mümkündür. Bu sebeple Aksaray'ın Taşpınar kasabasında halı dokuyan yaklaşık on iki kişinin ses kaydı alınmış ve dokuma ile ilgili kelimeler ortaya çıkarılmıştır. Çalışmaya konu olan kelimeler dokuyucunun ağzından bizzat çıkan gerçek kelimelerdir. Daha sonra bu kelimeleri, özenle tanımlayarak hazırladığımız sözlük denemesi ile Aksaray-Taşpınar yöresine ait bir nevi Dokuma Sözlüğü oluşturulmuştur. Bu çalışma, 2013–2014 yılları arasında yörede yaptığımız araştırmalardan derlediğimiz küçük bir sözlük denemesidir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Dokuma, Sözlük, Aksaray- Taşpınar.

TRIAL OF TURKISH ART OF WEAVING IN THE DICTIONARY: EXAMPLE OF THE AKSARAY- TAŞPINAR CARPETS DICTIONARY

ABSTRACT

Although the art of weaving which is one of the Turkish handicrafts is an important field, it is seen that there is not a comprehensive dictionary in this field. The region based dictionaries are turned into dictionary of term and this provides benefit to this art. The aim of the researchers is to create a perfect dictionary by dealing as a whole Anatolia. But researching the whole centers of weaving in Anatolia and obtaining a result requires long term studies. So, researchers consider that it is useful to reach the whole from small trying of dictionaries. The research can be detected by making field study. For this reason, twelve people's voice records have been made living in town of Taşpınar in Aksaray and revealed the words that are related with weaving. These words are the real words which are directly getting away from the mouth of the weaver. Afterwards, these words have been identified conscientiously and have been formed a weaving dictionary belongs to Taşpınar-Aksaray. This research is a trying of dictionary which we have compiled from our searching in 2013-2014.

Keywords: Art, Carpet, Dictionary, Aksaray- Taşpınar.

· Bu makale, 26-27 Kasım 2014 tarihleri arasında Sakarya-Türkiye'de gerçekleştirilen "Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

· Türk Dili Okutmanı, Aksaray Üniversitesi, kudretsafagumus@aksaray.edu.tr

· Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, denizyuicedag@hotmail.com

1. GİRİŞ

Sanat, bireylerin ve ortak yaşamın özünden kaynaklanan, duygu ve düşünceleri içinden geldiği gibi yansıtan gerçek yaşam duygusudur ve toplumsal bir varlıktır. Bütün dünya insanları arasında yakınlaşma, bütünleşme, ortak duyguları paylaşma ve haz almak için sanat önemli bir araçtır. İnsanlık tarihinin her döneminde var olan bu sanatlarımızdan birisi de geleneksel el sanatlarımızdır.

Geleneksel el sanatları, geçmişten günümüze aktarılan kültür miraslarımızdan olup bireysel ve toplumsal kimliğimizi yansıtmaktadır. El sanatları, günümüzde de birçok alanda uygulanıyor olup ilerleyen teknolojiyle paralel olarak gelişme göstermekte; ancak kullanım alanı olmayan el sanatları unutulmaya yüz tutmaktadır. Geleneksel el sanatlarından olan nakış, oya, halı, kilim, dokuma, yazmacılık, çinicilik, cam, tezhip, hat, dericilik vb. gibi alanlar günümüzde yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Yüzyıllardır var olan ve nesiller boyu süregelen geleneksel el sanatlarımızdan birisi de halı sanatıdır. İnsanoğlu, dokuma yaparak duygu ve düşüncesini halıya yansıtmış ve geçmişle gelecek arasında köprü vazifesi gören eserler ortaya koymuştur. Nitekim Anadolu'da halı sanatının ön plana çıktığı bölgelerden birisi de Aksaray ilinin Taşpınar kasabasıdır. Aksaray'a 27 km uzaklıkta olan bu kasaba için halı, geçmişte en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Eski dönemlerde Türkistan ve Hindistan'da bile büyük şöhrete sahip olan Taşpınar halıları, renklerinin solmazlığı ile ün kazanmıştır. Bunun sebebi halı dokumasında kullanılan yünün doğal boyalar ile boyanmasıdır; ancak günümüzde Taşpınar halılarında kullanılan boyaların hepsi doğal boyalardan elde edilmemektedir ve eskiye nazaran Taşpınar halılarına olan ilgi giderek azalmaktadır.

Bu araştırmanın problemi, Taşpınar halılarına olan ilginin azalması doğrultusunda, Taşpınar halılarını yeniden canlandırmak ve geçmiş ile gelecek arasında köprü oluşturmak amacıyla bir dokuma sözlüğü ortaya koymaktır. Geçmişten günümüze Taşpınar halılarının çizdiği yol üzerindeki halini gün yüzüne çıkararak dokuma ile ilgili terimleri ortaya koymak ve geleneksel el sanatları açısından alanyazına yeni bir çalışma kazandırmak ise temel amacımızdır.

Bu çalışmada, Taşpınar kasabasında hâlihazırda dokuma yapan 12 kişiden alınan ve bilgi formlarıyla desteklenen ses kayıtları ile alan araştırması yapılmış ve çalışmanın oluşturulmasında ise betimsel tür kullanılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Sözlük İhtiyacı

Sözlükler, dillerin söz varlığı ile birlikte insanoğlunun binlerce yıllık bilgi birikimini bugüne ve geleceğe aktaran en önemli kaynaklardır. Dilin kelimelerini muhafaza eden sözlükler aynı zamanda milletlerin kültür seviyelerini ve yaşayış şekillerini yansıtan önemli eserlerdir. Çünkü sözlükler meydana getirilirken ait olduğu milletin, sosyal ve kültürel yaşantıya bağlı ve onun dildeki ifadesi olarak kullandığı bütün kelime, kelime grupları ve bunların cümlelerde kullanımlarını da örneklerle göz önüne sermektedir. Bu yüzden sözlükler, diller için kültürel mirasın en iyi şekilde korunduğu ve gelecek nesillere aktarıldığı hazineler değerindedir (İlhan, 2009:535).

2.2.Sözlük Oluşturma

Sözlüklerin meydana getirilişi sırasında göz önünde bulundurulması gereken bazı ilkelerin, uyulması gereken bir takım kuralların olması gerekmektedir. Zira sözlükbilim başlı başına bir bilim dalıdır ve her bilim dalında olduğu gibi sözlükbiliminin de kendine göre bir disiplini, bir metodu vardır. Sözlük oluştururken bağlı kalınacak hususlar şu şekildedir:

1. Halk söyleyişine bağlılık: Halk ağzındaki yaşayış şekillerini verebilmek için bu kaynağa bağlı kalmak gerekmektedir. Bir dilin kelimelerinin yaşama gücü ve ihtiyaçlara göre kendisini yenileyerek devamlılığı halk söyleyişlerinde takip ve tespit edilebilmektedir.
2. Amaca uygunluk esası: Sözlüklerin ortaya konuş amaçlarına uygun olarak düzenlenmeleri gerekmektedir.
3. Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması: Madde başı değişik nitelikteki bağımsız biçimbirimlerdir. Bunların dilde kesinleşmiş yazım biçimlerine uygun olarak sözcük türleri açısından dildeki yerleri (isim, fiil, ünlem gibi) gösterilerek sözlükte yer almalıdır.
4. Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi: Madde başı olan kelimelerin öncelikle asıl anlamı tespit edilerek verilmeli, daha sonra kelimelerin yan anlamları sıralanmalıdır (İlhan, 2009:536).

2.3.Dokuma

Dokumacılık, insanların üzerinde çalıştıkları en eski işlerden biridir. İnsanların yün iplikleri birbirleri arasından bir alt bir üst geçirerek ilk önce kilim yaptıkları, sonradan da bu ipliklerin arasına kısa yün ipliklerini düğümleyerek halıyı buldukları bilgilerini kaynaklardan öğrenmekteyiz.

2.4.Halı Sanatı

Anadolu'da yüzyıllardır var olan ve nesiller boyu süregelen el sanatlarımızdan biri de halı sanatıdır. İlk önceleri halıyı barınak olarak kullanan insanoğlu, daha sonraları yaygın olarak kullandığı halılara iç dünyasını yansıtmıştır. Sevgisini, üzüntüsünü, neşesini vb. çeşitli duygularını halıya dokuyarak mesaj vermiştir. Halıdaki motiflerle verilen bu mesajlar yörelere göre çeşitlilik göstermektedir.

2.5.Halı Sanatında Sözlüğe Duyulan İhtiyaç

Günümüzde dokuma alanında ihtiyaca yönelik sözlükler oluşturulmuş olsa da bunlar yeterli sayıda değildir. Oluşturulmuş olan bu sözlükler, yöreden yöreye değişen ağız özelliklerinden dolayı farklılık arz etmektedir. Anadolu'da halı sanatının yapıldığı birçok yöre mevcuttur. Bu yörelerde oluşturulmuş olan küçük sözlük denemelerinin araştırmacılara kolaylık sağladığı gibi sözlük denemesi olmayan yöreler için de oluşturulacak olan sözlükler aynı ihtiyacı giderecek ve dokuma sanatı alanında ortak bir terim birliği oluşturulacaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, araştırma ve uygulama modeli olarak betimsel tür kullanılmıştır. Konu ile ilgili alan ve literatür taraması yapılmış, tespit edilen ürünlerin genel ve detay fotoğrafları çekilmiş, dokuyuculardan ses kayıtları alınmıştır.

3.2. Evren Örneklem

Araştırmanın evreni; Taşpınar ilçesinde hâlihazırda dokuma yapan 12 kişinin ses kayıtları olarak belirlenmiştir. Bu kişiler, Döndü ÖZMEN, Döndü AYGAN, Hava AMAÇ, Mediha ERTAN, Nafiye AYGAN, Cemile YILMAZ, Döndü ŞAHİN, Meryem TAV, Nütiye İPEK, Fatma ŞAHİN, Zarif KARA ve Necla YILMAZ'dır.

3.3. Veri Toplama Teknikleri

Öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Kaynak kişilerden elde edilen ürünlerin fotoğrafları çekilmiş ve kaynak kişilerin ses kayıtları alınmıştır. Ses kaydında yörede halı ile ilgili terimleri belirlemek amacı ile dokuyucuya sorular yöneltilmiştir ve yörede hala dokuma yapan bireylerin kişisel özellikleri, Taşpınar halıcılığının sosyo-ekonomik katkıları, halıların; teknik, motif, renk ve kompozisyon özellikleri belirlenmiştir.

3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Ses kayıtlarından ve bilgi formundan elde edilen veriler ele alınarak Taşpınar halıları ile ilgili terimler ortaya konulmuş her bir terim ayrı ayrı tanımlanmıştır. Araştırmada dokümanlardan elde edilen bilgiler ise doğrudan ve dolaylı olarak çalışmaya konu edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Taşpınar İlçe Tarihi

Aksaray iline bağlı olan Taşpınar kasabası, Aksaray'a 27 km. uzaklıktadır. Tarihi kaynaklara göre Sultan Selim zamanında Azerbaycan'dan gelen bir Türk kavmi tarafından tahmini 1515 yılında kurulduğu bilinmektedir. Kasabanın geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve tarihi Taşpınar Halısıdır. Taşpınar'da halıcılığın, bu yöreye insanların yerleşmesiyle başladığı düşünülmektedir.

4.2. Taşpınar Halıcılığı

Taşpınar halılarında diğer halılarda olduğu gibi dokumada kullanılan belli başlı malzemeler tezgâh, makas (sındı), bıçak, tarak, kirkit ve çözü çözüme aracıdır. Bunun yanında atkı, çözü ve düğüm ipi olarak yün kullanılmaktadır. Taşpınar kasabasında ıstar tipi sarma tezgâh kullanılmaktadır. Bu tezgâhlar ahşaptır ve meşe ağacından yapılmaktadır.

4.2.1. Taşpınar Halılarının Hammaddesi

Taşpınar halılarında atkı, çözü ve düğüm ipi olarak yün kullanılmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan Taşpınar halkı, davar kırkımdan elde ettiği yünleri halı dokumada kullanılmaktadır. Kırkılan davarlardan elde edilen yünler eğilerek ip haline getirilmekte ve bu ipler istenilen renklerde boyanmaktadır.

4.2.2. Taşpınar Halılarında Boyama ve Renk

Taşpınar Halılarının özel olmasının sebebi, yünün kök boya ve cehri ile boyanmasıdır. Bu özellikteki halıları, eski Taşpınar halılarında görmekte birlikte günümüzde doğal boyanın yanı sıra

kimyasal boyalar da kullanılmaktadır. Taşpınar halılarının ana renkleri koyu kırmızı, kırbız, lacivert, yeşil ve beyazdır. Bu renkler uyum içerisinde ve belli oranlarda motiflere dağılmıştır.

4.2.3. Taşpınar Halılarının Desen ve Motif Özellikleri

Taşpınar halılarında desenler önceden dokunmuş örneklik denilen küçük halı parçalarına bakılarak oluşturulmaktadır. Tüm çeşitleri geometrik düzende yerleştirilmiş, bitkisel kökenli motiflerle bezelidir. Halıda çerçeve oluşturan bezemenin ilk basamağı olan bordürlerin, iç bordür olarak ikinci kez kullanılması bordür sayısını arttırıp, Taşpınar halılarına hareket kazandırarak zenginleştirmiştir (Kıraç, 1998: 88). Taşpınar halıları mihraplı ya da köşe göbeklidir. Halının en dış kenarıyla kenar sularının arasında kullanılan dar bordüre boncuk, boncuktan sonra gelen ince dar suya sızı denilmektedir. Geniş kenar bordürüne ayak denilmekte ve bu bordürde değişik renkler kullanılmaktadır. Halının zemin ve göbeğini çevreleyen sütunlara sallama denilir. Halının dar kenarları ile sallamalar arasında yer alan şekillere sandık, halı göbeğini sallamadan ayıran süslemelere köşe denilmektedir. Merkezdeki büyük madalyon göbek adını almıştır. Taşpınar halılarında geometrik desenler dışında hayvan figürlü halılar da dokunmaktadır. Hayvan figürleri arasında kuş, geyik, kelebek ve kartal yer almaktadır.

4.3. Taşpınar Halıları Sözlüğü

ağırşak: is. 1. Yün veya iplik eğrilen iği ağırlaştırmak için alt ucuna geçirilen yarım küre biçiminde, ortası delik ağaç veya kemik parça (GTS). 2. İğ adı verilen iplik bükümünde kullanılan araç (BSTS). 3. İplik eğrilecek iğe takılan tahta yuvarlak (TS).

arageçki: is. Dokuma sırasında düğümleri sıkıştırmak için çözümleri arasından enlemesine geçirilen ip (Mucur, Aksaray, Konya).

argaç: is. bkz. arageçki.

arapeli: is. El motif. Halk arasındaki inanca göre her insanın bir koruyucusunun olmasına istinaden elin uğur, nazar işaretini karşıladığı için haliya işlenmesi (Taşpınar-Aksaray).

atki: is. 1. Dokuma tezgâhı olan ıstarda dokunan düğümlerin üzerine atılan ve kirkitle sıkıştırılan ipler (BSTS). 2. Dokumacılıkta, halıcılıkta çözümler arasına gelen ip (TTAS).

ayak: is. Halının dış kısmında kalan geniş kenar süsü. (Taşpınar-Aksaray, Niğde, Konya).

balık sırtı: is. Halının kenarlarında görülen, mimarî sütunlar içeren bir motif çeşidi.

bazi: is. Dokuma tezgâhlarının alt ve üstünde bulunan ve ipliklerin sarıldığı silindir biçimindeki ağaç. 2. Tezgâhta çubukların yan tarafına geçirilmiş olan ve çubukları döndürmeye yarayan kol (TTAS).

bezeme: is. Halıda yer alan çerçevelerde süs oluşturma.

bezemek: f. Halıyı süslemek.

boncuk: is. Halıda su yolunun içinde bulunan motif adı (Taşpınar-Aksaray).

bordür: is. Orta zeminin etrafını çevreleyen içinde çeşitli motiflerin bulunduğu su yolu.

boyamak: f. Kazanda kaynatılan bitki kökü suyuyla dokuma yününün renklendirilmesi.

boynuzlu: is. Halının dış kısmında kalan geniş kenar süsü çeşidi.

boz: is. 1. Açık toprak rengi. 2. Kül rengi gri (GTS). 3. Yeşil- mavi karışımı renk (Taşpınar-Aksaray).

büküm: is. Bir kerede eğrilmiş iplik, yün miktarı (GTS).

cehri: is. Far. 1. Kök boyasıgillerden; meyve, kabuk veya odunundan güzel kırmızı renk elde edilen bir kök (GTS). 2. Ufak boncuk şeklinde meyveleri olan ve boya yapmakta kullanılan yabanî ağaç (TTAS). 3. Boyası için yetiştirilen bir çeşit bitki (TTAS).

civil göbeği: is. Halının ortasında, madalyon şeklinde, içinde çeşitli motiflerin bulunduğu göbek (Taşpınar-Aksaray).

çapar ayak: is. Karışık renkli kenar süsü.

çatık kaş: is. Halının dar kenar bölümünde kullanılan ters ve düz şekilde yerleştirilmiş çiçek motifleri (Mucur, Taşpınar-Aksaray, Niğde, Konya).

çaydanlık: is. Halıda kullanılan bir motif türü.

çezgi: is. Halı tezgâhına dik şekilde gerilen iplere verilen isim (Mucur, Taşpınar-Aksaray, Niğde, Konya).

çıbık: is. Ağaç dalı deseni.

çıkırcık: is. 1.Yün, kıl ve pamuğu iplik durumuna getirmek için kullanılan araç (BSTS) (Taşpınar- Aksaray- Niğde). 2. Bir kilim motifi (BSTS). (Yeşilova *Aksaray -Niğde). 3. Kilim motiflerinden birinin adı (TTAS).

çingilli: is. Süslü motif türü.

çingirdak: is. Halıda kullanılan bir motif çeşidi.

çift halı: is. İki parçadan meydana gelen halı çeşidi.

çiğ: is. Atkı ve düğüm ipinin bükümsüz hâli (Mucur, Taşpınar-Aksaray).

çile: is. 1. İpek, yün, pamuk vb. her türlü iplik demeti (GTS). 2. Eğrilen iplerin dirsek üzerinde dolandırılmasıyla elde edilen iplik yumağı. Halı kalitesinin belirlenmesinde ölçü olarak kullanılır. 20 çift ipe bir çile denir (Taşpınar- Aksaray).

çözgü: is. Dokumacılıkta atkıların geçirildiği uzunlamasına ipler (GTS).

çözmek: f. Çözgü ipini hazırlayıp tezgâha yerleştirmek (TTAS).

dar su: is. Halının en dışında yer alan kuşak- kenar (Taşpınar- Aksaray).

deve tüyü: is. Açık kahverengi (Mucur, Taşpınar- Aksaray, Niğde, Konya).

dişeme: is. 1. Yörük kadınlarının bellerine taktıkları süslü kuşak (TTAS). 2. Boncuk şeklinde olan kenar süsü (Taşpınar- Aksaray).

doğal boya: is. Bitki köklerinden elde edilen boya çeşidi.

dokumak: f. Tezgâhta ipliği, çözgü ve atkı durumunda kullanarak halı oluşturmak.

duvar halısı: is. Duvarı süslemek ve duvardan gelen nem ve soğuktan korunmak üzere dokunmuş olan halı çeşidi.

düğüm: is. 1. İplik, ip, halat vb. bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum (GTS).

düşürmek: f. 1. Çözgü ipinin halı tezgâhına aktarılması. Tezgâh hazırlama (Taşpınar- Aksaray).

eğirme: is. 1. İnce telleri, bir eksen çevresinde dolayarak demet ya da halat yapma işlemi (BSTS). 2. İplik oluşturma.

eğirmek: f. 1. Yün, pamuk vb.ni iğ ile büküp iplik durumuna getirmek (GTS). 2. Yün, pamuk gibi şeyleri iğ ile büküp iplik durumuna getirmek (TTAS).

el: is. Halının dış kısmında kalan geniş kenar süsü çeşidi.

enli kenar: is. Halının dışındaki büyük, geniş kenar süsü (Taşpınar-Aksaray, Niğde, Konya).

eriş: is. bkz. Çezgi.

eşlemek: f. bkz. koçlamak.

fitil: is. Ar. bkz. sümeç.

gelep. is. 1. İp çilesi, kelep (TTAS, BSTS). 2. Bükülmüş iplik kangalı, çile (TS).

gerleme. is. Bitkilerden kaynatılarak oluşturulan karışım suyu ile iplerin boyanması (Kırşehir, Taşpınar-Aksaray).

geyik: is. Halıya dokunan hayvan figürü.

göbek: is. 1. Kilim üzerindeki motiflerden biri (TTAS). 2. Halının ortasındaki şema (Taşpınar-Aksaray).

gömme ıstar: is. Bir ucu tavanda, bir ucu toprağa gömülü dik şekilde oluşturulan dokuma tezgâhı (Kırşehir, Taşpınar-Aksaray, Niğde, Konya).

gücü: is. 1. Bez tezgâhında ipliği ayarlayan tezgâh tarağı (GTS). 2. Tezgâhta ipliği ayarlayan tezgâh tarağı (TTAS).

gül boncuk: is. Halıda su ya da bordür içinde yer alan bir ters bir düz yerleştirilmiş çiçekli motif.

güllü: is. Halının dış kısmında kalan geniş kenar süsü çeşidi.

hana: is. bkz. ıstar.

hav: is. Halı üzerinde yer alan ince tüy.

heybe: is. Yiyecek ve yük taşımak için dokunmuş olan halı çeşidi.

ıstar: is. Far. 1. Halı, kilim dokunan tezgâh (GTS). 2. Halı, kilim vb. şeyler dokunan tezgâh (TTAS). 3. [ısdar, ıstarağacı]: Kilim, haba, yastık, şalvar, heybe vb. dokunduğu dokuma tezgâhı (BSTS) (Yüreğil *Emirdağ -Afyonkarahisar; Dişkaya *Eşme -Uşak; İlyas -Burdur; *Kemalpaşa -İzmir; Taşpınar *Aksaray -Niğde; Akviran *Çumra -Konya; Köşeçobanlı, Gezende *Gülнар -İçel; Çamyolu *Alanya -Antalya) 4. Dokuma tezgâhı (TS).

iğ: is. 1. Pamuk ve yünden iplik eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri ve çengelli olan, ağaçtan yapılmış araç (GTS). 2. Dokuma tezgâhlarında kalemleri sarmak için kullanılan demir eksen (TTAS). 3. Çıkıklarda ipliğin sarıldığı demir tel (TTAS). 4. Yünü ip durumuna getirmek için kullanılan üst kısmında şişkinlik bulunan ağaç şiş (BSTS) (Aksaray – Niğde).

iğneli: is. Halının dış kısmında kalan geniş kenar süsü çeşidi.

ilme: is. 1. Halı ya da dokuma dokunurken atılan düğüm, ilmek (TTAS). 2. Halıyı oluşturan düğümlerden her biri (BSTS) (Beyköy *Şarkikaraağaç, Gönen -Isparta; Yeşilova *Aksaray, *Bor -Niğde; *Bünyan -Kayseri). 3. İlmik, düğüm, iğreti düğüm (TS).

inmecı bıçağı: is. Halı bıçağı (Mucur-Kırşehir, Taşpınar-Aksaray).

kamalı: is. Halının dış kısmını süsleyen desen çeşidi.

kartal: is. Göbeğin iki uç tarafında bulunan süs.

kelebek: is. Halıya dokunan hayvan figürü.

kelepçelemek: f. 1. İpliği iğden çözmek (TTAS).

kelle: is. Taban halısından bir boy küçük olan halı çeşidi.

kertik. is. Istar yan ağaçlarının gücü ağacının üzerine oturması için oluşturulmuş girinti (Taşpınar-Aksaray, Niğde, Nevşehir).

kırbız: is. Morumsu al, keçiboynuzu çekirdeğine benzeyen bir çeşit boya maddesi (TTAS).

kırkıım: is. 1. Davar yününün kesilmesi (Taşpınar- Aksaray, Niğde, Konya).

kırkmak: f. Davar yünü kesmek.

kirkıt: is. 1. Dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç (GTS). 2. Halı, kilim dokumakta kullanılan ağaç ya da maden araç (TTAS). 3. Dokuma tezgâhlarında halı, kilim, çul, çuval vb. dokunurken düğümleri sıkıştırmak için elle kullanılan ağaç, geyik boynuzu ya da demirden yapılmış tarağa benzer dişleri olan araç (BSTS) (*Emirdağ -Afyonkarahisar; Ağıl *Eğridir, Beyköy *Şarkikaraağaç *Yalvaç, Gönen -Isparta; -Burdur; Çallı, Kuyucak, Sübeylidere, Yaylacık, *Burhaniye -Balıkesir; Çatak *Emet -Kütahya; Karaköy *Bozüyük -Bilecik; -Amasya; Bayramlı -Ordu; Taşdeğirmen *Çıldır, Bölükbaşı *Selim, Kayalık *Susuz -Kars; *Suşehri -Sivas; *Bünyan, Gülâbi *Pınarbaşı -Kayseri; Yeşilova, Yenikent *Aksaray -Niğde; Doğanbey, Üzümlü

*Yenidoğan *Beyşehir, Akviran *Çumra -Konya) 4. Halıcılıkta düğümleri ve atkılarını sıkıştıran tarak (TS).

kirmen: is. 1.Elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç (GTS, TTAS) 2. Yünü bükerek ip durumuna getiren dört kanatlı ağaç araç (BSTS).

koçam: is. İki avuç dolusu yün (Taşpınar-Aksaray, Niğde, Konya).

koçlamak: f. Eğrilen iki ayrı yumağın çift büküm yapmak üzere bir araya getirilmesi.

kök boya: is. Bitki kökünden elde edilen ve kırmızı olan bir boya çeşidi.

köşe: is. Halı göbeği ile göbeği çevreleyen kuşak arasındaki kısım (Taşpınar-Aksaray, Niğde, Konya, Kayseri).

kuş: is. 1.Dokuma tezgahlarında gücünün aşağı yukarı hareket etmesini sağlayan düzen (BSTS). 2. Halıya dokunan hayvan figürü.

makas: is. Halı üzerinde eşit yükseklikte düğüm yüksekliği oluşturmak için, düğüm iplerini kesmeye yarayan alet (Taşpınar- Aksaray).

mihraplı: is. Halının ortasında bulunan göbek çeşidi.

minder halısı: is. Yere oturmak ve sandalye üzerine sermek üzere dokunmuş olan halı çeşidi.

motif: is. Halı deseni.

namazla: is. Üzerinde namaz kılmak için dokunan halı.

örnek halı: is. Dokuyucunun halı dokurken bağlı kaldığı üzerinde desenlerin yer aldığı halı (Taşpınar-Aksaray).

saçaklı: is. Taban halısından bir boy küçük olan halı çeşidi türü.

salkım: is. Halı süslemek için kullanılan motif çeşidi.

sallama: is. Halının kenarlarında görülen mimarî sütunlar içeren bir motif (BSTS).

sandık: is. Halının dar kenarlarında bulunan dikdörtgen çerçeve.

sarma: is. Halı dokumasında kullanılan tezgâh çeşidi.

seccade halısı: is. Üzerinde namaz kılmak veya duvara asmak üzere dokunmuş halı.

sındı: is. 1.Makas (GTS, TTAS, BSTS, TS). 2. Düğüm ve halı yüzeyindeki tüyleri kesmede kullanılan alet (Taşpınar- Aksaray).

sızı: is. Halıda, boncuktan sonra gelen ince kenar.

su: is. Halı, perde, örtü vb. eşyaların dört kıyasına konulan çizgiler ya da çiçek biçiminde süsler (TTAS). 2. Şerit biçiminde kenar süslemesi (BSTS).

sümeç: is. 1. Düğüm ipinin az bükülmüş hâli. 2. Eğrilecek yünün yuvarlak hâle getirilmesi (Mucur, Nevşehir, Taşpınar- Aksaray, Konya).

sümük: is. Halı dokunurken kullanılan dişli kirit.

şak: is. Bir kilimi oluşturan iki parçadan herbiri (BSTS).

taban halısı: is. Oda içine serilen halıların hepsine birden verilen isim.

tarak: is. 1. Dokuma tezgahında ipleri sıkıştırmak için kullanılan yassı bir ağaç sapa oturtulmuş dişli demirden oluşan araç (BSTS). 2. Dokuma tezgâhlarında, çözgü iplerinin düzgün gelmesini ve atkı iplerinin de sıkışmasını sağlayan paralel yassı tellerden oluşan düzen (BSTS).

tin: is. 1. Dokuma tezgâhlarında dışarda kalmış tek ilmek (TTAS). 2. Dokuma tezgâhlarındaki ana ipler (BSTS).

topraklık: is. Halının baş tarafındaki bölüm.

tülü: is. Halının kaba türü (Taşpınar-Aksaray, Niğde).

varangelen: is. Dokuma sırasında çözgü iplerinin bir öne bir arkaya geçmesini sağlayan ağaç çubuk.

yanığacı: is. Dokuma tezgâhını ayakta tutan dik ağaçlar.

yancı: is. 1. Yamak, işçi yardımcısı (TTAS). 2. Halı dokuyan yanında yardımcı olan kadın (Taşpınar- Aksaray).

yanış: is. bkz. motif.

yastık halısı: is. İnsan sırtının duvarla irtibatını kesmek için dokunmuş halı çeşidi.

yumak: is. Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün (GTS).

yüklük halısı: is. İçine yatak, yorgan koymak için duvara açılmış olan boşluk ya da yatak dolabını örtmek için dokunan halı çeşidi.

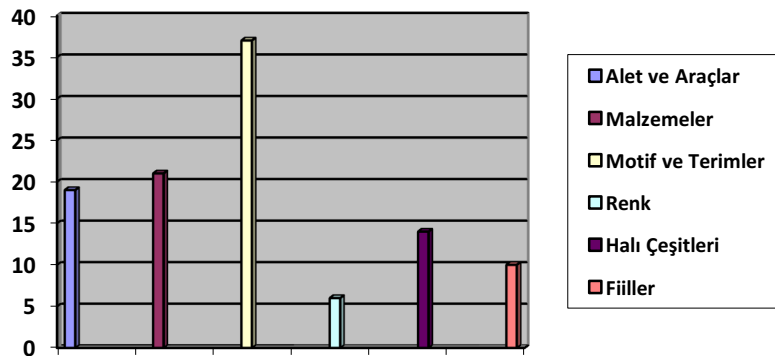
yün: is. Koyun tüyü (GTS).

5. YORUM

Yapılan bu araştırmayla, Taşpınar'da halı dokuyan kişilerin tamamının kadın oldukları ve halı dokumaya küçük yaşlarda başladıkları belirlenmiştir. Şu an halı dokuyan kişilerin evli, okur-yazar oranının düşük ve çalışmayan bireyler olduğu tespit edilmiştir. Halı dokuyan kişiler, halı dokumayı genelde annelerinden öğrenmişlerdir.

Aksaray-Taşpınar yöresine ait halı dokumayla ilgili toplam 109 adet sözcüğe ulaşılmıştır:

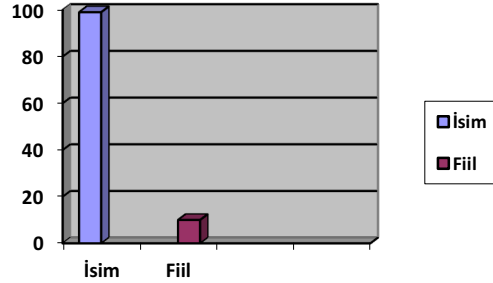
Tablo 1. Taşpınar Halısı Terim Kategori Grafiği

Grafiğe baktığımızda en çok karşılaştığımız sözcükler, motif ve terimler kategorisindedir. Buna karşılık en az sözcüklerin renk kategorisinde yer aldığını görmekteyiz. Malzemeler ile alet ve araçlar kategorisinde yer alan sözcükler yaklaşık olarak eşit oranda karşımıza çıkmaktadır. Sözlükte, her bir kelime madde başı yapılarak alfabetik olarak sıralanmış ve özenle tanımlanmıştır. Kelimelerin tanımı yapılırken hâlihazırda bulunan sözlüklerden de yeri geldiğinde yararlanılmış; Güncel Türkçe Sözlük (GTS), Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü (TTAS), Tarama Sözlüğü (TS), Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (BSTS), Büyük Türkçe Sözlük (BTS) kısaltmaları ile ilgili maddelerde belirtilmiştir.

Tablo 2. Taşpınar Halısı İsim-Fiil Kategori Grafiği

Yapılan araştırma sonucu karşılaştığımız sözcüklerin türüne baktığımızda, isimlerin fazla olduğunu görmekteyiz. Buna karşılık fiiller ise çok az sayıda yer almaktadır. Oluşturulan sözlükte, kelimelerin dildeki yerleri [is. (isim), f. (fiil)] belirtilmiştir.

Tablo 3. Taşpınar Halısı Terimlerinin Kökeni

Veriler sonucu ortaya çıkan kelimelerin kökenlerini ait bu grafiğe baktığımızda, kelimelerin %99'una yakını Türkçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlükte, Arapça kelimeler (Ar.), Farsça kelimeler ise (Far.) kısaltması ile belirtilmiştir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

El sanatlarımızdan biri olan halı sanatı, dokuyucunun duygu ve düşüncelerini yansıttığı önemli bir sanat dalıdır. Dokuyucu sevgisini, öfkesini, karşısındakine söylemek istediği hislerini halıya yansıtmıştır.

Anadolu'da halı sanatının ön plana çıktığı bölgelerden biri olan Taşpınar'da, halıcılık geçmişte en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Eski dönemlerde Türkistan ve Hindistan'da dahi büyük şöhrete sahip olan Taşpınar halıları, renklerinin solmazlığı ile nam salmıştır.

Araştırmada bilgi formları ve ses kayıtlarından elde edilen veriler sonucunda; Taşpınar'da halı dokuyan kişilerin tamamının kadın oldukları ve halı dokumaya küçük yaşlarda başladıkları belirlenmiştir. Şu an halı dokuyan kişilerin evli, okur-yazar oranının düşük ve çalışmayan bireyler olduğu tespit edilmiştir. Halı dokuyan kişiler halı dokumayı genelde annelerinden öğrenmişlerdir. Halı tasarımlarını önceden dokunmuş örnek halı dedikleri halılardan yararlanarak ve canlı renkler, doğal ve kimyasal boya ile boyanmış yün ip kullanarak dokudukları tespit edilmiştir. Halı dokumada tezgâh, makas (sındı), bıçak, tarak, kirkit ve çözücü çözme aracı kullanılmaktadır. Tezgâh olarak ıstar tezgâh tercih etmişlerdir ve

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 55 Mayıs - Haziran 2016

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

hâlihazırda kullandıkları tezgâhlar eski tezgâhlardır. Dokunan Taşpınar halılarının çeyiz, evde kullanmak ya da satmak amaçlı olarak dokunduğu belirtilmiştir. Tüm veriler sonucu oluşturulan sözlükte; 21 tane dokumacılıkta kullanılan malzeme isimleri, 19 tane dokumacılıkta kullanılan alet ve araç isimleri, 10 tane dokumacılıkta kullanılan fiiller, 38 tane dokumacılıkta kullanılan motif ve isimler, 6 tane dokumacılıkta kullanılan renk isimleri, 14 tane halı çeşidi, 1 tane de dokumada çalışan kişi ismi olmak üzere toplam 109 sözcük yer almaktadır.

Bu küçük sözlük denemesi ile yöre bazında ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte sözlük oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu sözcükler, dokuyucunun ağzından bizzat çıkan gerçek kelimelerdir. Bu kelimelerin 106 tanesi Türkçe, 2 tanesi Farsça ve 1 tanesi de Arapçadır.

Şu an hâlihazırda bulunan Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, her sanat alanının ihtiyacını karşılayamamaktadır. Alan bazında sözlükler oluşturulması konusunda biz akademisyenlere büyük görev düşmektedir. Bu çalışmanın, sanat alanına ve Aksaray yöresine pratik faydası beklenmektedir.

KAYNAKÇA

DENİZ, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

DENİZ, B. (1998). Geçmişte ve Günümüzde Aksaray Halıları-Eski Aksaray Halıları, *Arış Dergisi*, Sayı:4 s. 90-103.

GÜMÜŞ, D. (2015). Aksaray İli Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili). Ankara: Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

İLHAN, N. (2009), Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/4 Summer*.

KIRAÇ, M. C. Aksaray İlimizde Halı-Kilim Konusundaki Faaliyetler, *Arış Dergisi*, Sayı:4 s.84-89.

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_tarama&view=tarama

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas

EKLER

1. Bilgi Formu

ESER NO	1
İNCELEME TARİHİ	09.11.2013
DÖNEMİ	2007
ÜRÜNÜN TÜRÜ	Örnek Halı
BOYUTLAR	45x45
KULLANILAN GEREÇLER	Tezgâh, makas, kirkit, bıçak
YÖRESEL MOTİFLER	Sallama, saçaklı kelle, çaydanlık kelle,
KAYNAK	Taşpınar ilçesi halkı

2. Taşpınar Halıları Kelime Kategorisi Tablosu

Alet ve Araçlar	Malzemeler	Motif ve İsimler	Renk	Halı Çeşitleri	Fiiller
Ağırşak	Arageçki	Arapeli	Boz	Çift Halı	Bezemek
Bazı	Argaç	Ayak	Cehri	Duvar Halısı	Boyamak
Çıkrık	Atkı	Balıksırtı	Deve Tüyü	Heybe	Çözmek
Gömme Istar	Büküm	Bezeme	Doğal Boya	Kelle	Dokumak
Gücü	Çezgi	Boncuk	Kırbız	Minder	Düşürmek

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 55 Mayıs - Haziran 2016

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

				Halısı	
Hana	Çiğ	Bordür	Kök Boya	Namazla	Eğirmek
Istar	Çile	Boynuzlu		Örnek Halı	Eşlemek
İğ	Çözü	Civil Göbeği		Saçaklı	Kelepçelemek
İnmece Bıçağı	Düğüm	Çopar ayak		Seccade Halısı	Kırmak
Kertik	Eriş	Çaydanlık		Şak	Koçlamak
Kirkit	Eğirme	Çıbık		Taban Halısı	
Kirmen	Fitil	Çıngıllı		Tülü	
Makas	Gelep	Çıngırdak		Yastık Halısı	
Sarma	Gerleme	Dar Su		Yüklük Halısı	
Sındı	Hav	Dişeme			
Sümük	İlme	El Motifi			
Tarak	Koçam	Enli Kenar			
Varangelen	Sümeç	Geyik			
Yanağacı	Tin	Göbek			
	Yumak	Gül Boncuk			
	Yün	Güllü			
		İğneli			
		Kamalı			
		Kartal			
		Kelebek			
		Kırkım			
		Köşe			
		Kuş			
		Mihraplı			
		Motif			
		Salkım			
		Sallama			
		Sandık			
		Sızı			
		Su			
		Topraklık			
		Yanış			